

מדע ותרבות בראי המהפכה המשטרית

פרופ' דוד הראל

(דברים שנאמרו בהפגנת המחאה ברחובות ב-5 באוגוסט, 2023)

ערב טוב ושבוע טוב,
אני עומד כאן אתכם, כמה מאות מטרים בלבד מהבניין במכון ויצמן, בו אני עובד כבר 43 שנים בדיוק, מאז אוגוסט 1980.

בכל הזמן הזה, אף אחד לא ניסה לומר לי – לא ישירות ולא בעקיפין – על מה ועם מי לעבוד, מה ללמד ואיך, לאלו כנסים לנסוע, את מי להדריך למסטר או לדוקטורט, איך להשיג מימון למחקר, אלו אנשי סגל חדשים להביא לפקולטה, ובאלו נושאי מחקר להתרכז. כל אלה גם לא הושפעו כהוא זה מפעילותי הנרחבת הלא-מדעית לאורך שנים רבות: לא מנאומים, לא ממאמרי דעה, לא מחתימה על עצומות, לא מפעילות בגופים שתמכו בשוויון זכויות ובשלום, לא מהשמעת דעות נחרצות נגד האפרטהייד והכיבוש – שהוא אם כל חטאת במקומותינו – ולא מעתירות רבות לבג"ץ שהייתי קשור אליהם. הקו המנחה היחיד היה המחקר המדעי עצמו והנחלת ידע לדורות הבאים, באווירה של חופש אקדמי מלא, ומתוך נאמנות בלתי מתפשרת לחשיבה מדעית-ביקורתית ולחתימה נחרצת לאמת.

בכל 43 השנים האלה, הייתי עד למקרה אחד בלבד של התערבות פוליטית בוטה, שעליה אי אפשר היה לשתוק: סירובם השערורייתי של שני שרי חינוך – שר ושרה – להעניק לעודד גולדרייך את פרס ישראל לשנת 2021, שהגיע לו כדת וכדין, על פי כל אמת מידה. בְּטָקֶס שערכנו על הדשא שלפני בניין הפקולטה, העברתי לו את פסלון הפרס שלי, תוך הצהרה – בשם הקהל הרב שעמד שם, ובשם הקהילה המדעית שהכירה היטב את הישגיו – שמכיוון שהממשלה לא נותנת לו את מה שמגיע לו, נעניק לו אנו את פרס ישראל.

אך בהשוואה למה שקורה סביבנו עכשיו היו אלה ימים נעימים וטובים, ובהשוואה לשר החינוך הנוכחי – שאולי יש לכנותו "שר החינוך מחדש" – שרי החינוך דאז היו ממש נופת צופים.

איני משפטן, ולא אוכל לדבר באחריות על צעדי החקיקה עצמם. במקום זה, אצטט ממאמר של מוטה קרמניצר מלפני כמה ימים, בו הוא מתייחס להשפעתו העתידית של התיקון לעילת הסבירות, לאחר שעבר בכנסת:

"מדובר בְּשֵׁלֶב של ההפיכה המשטרית, שיעדה הברור הוא מיטוט יסודותיה הדמוקרטיים של מדינת ישראל. בראש ובראשונה – מיטוט עצמאותה ומקצועיותה של הרשות השופטת, המבצר היחיד לפני שלטון בלתי מוגבל." והנה הקטע הרלוונטי לענייננו: "לאחר שתיפגע סמכותה [של הרשות השופטת] להפעיל ביקורת שיפוטית על הרשויות האחרות, מתוכננת השתלטות השלטון על כל ספֶרה אוטונומית וביקורתית אחרת: התקשורת, התרבות והאמנות, האקדמיה, והחינוך." שווה לקרוא את הסוף שוב, לאט לאט: "מתוכננת השתלטות על כל ספֶרה אוטונומית וביקורתית אחרת: התקשורת, התרבות והאמנות, האקדמיה, והחינוך."

מוטה יקירי, אתה צודק ב-100%, אבל אינך צריך להרחיק לכת לעתיד: ניסיונות ההשתלטות כבר בעיצומם, ובהקשר של הנאום הזה הם מובלים על ידי שר החינוך, הטייס לשעבר, שיועד משהו על הפצצות ממוקדות. קחו את סיפור הספרייה הלאומית, למשל, אותה פנינת תרבות מדהימה, שמכילה את אוצרות רוחה של ישראל, ושערכה למחקר במדעי הרוח לא יסולא בפז. חוק הספרייה, שעבר בכנסת ב-2007 בתמיכת כל מפלגות הבית, קבע שתוקם מועצה עליונה, שתהיה א-פוליטית ועצמאית, ושבראשה יעמוד/תעמוד נשיא/ת האקדמיה הלאומית למדעים, והיא, בין שאר תפקידיה, תמנה את הדירקטוריון, אשר מוביל ומנהל את הספרייה הלכה למעשה. אך לפני כמה חודשים, העביר שר החינוך בממשלה תיקון לחוק, ולפיו, בין השאר, כל חברי הדירקטוריון יפוטרו מידיה, המועצה "תשחרר" מתפקידיה העיקרי, ואת הדירקטורים ימנה לא אחר מאשר שר החינוך עצמו. כך תהיה לממשלה שליטה מלאה דה פקטו בספרייה. במלים אחרות: הלכה העצמאות. הועמה הפנינה.

למרות שלאחר קרב איתנים הגענו לסיכום עם השר, וכרגע הצעת התיקון הזאת לא מקודמת בכנסת, הסכנה לא חלפה ואני יכול לומר לכם שחרב ההשתלטות על הספרייה עדיין מונפת בִּי טיים מעל לראשינו.

ומה נאמר על המל"ג – המועצה להשכלה גבוהה – והזרוע התכנונית והתקציבית שלה, ות"ת? ובכן, אותו שר חינוך נמצא בעיצומו של מהלך מחושב של הצנחת אנשים מטעמו לעמדות המפתח שם. אם חלילה הניסיון הזה יצליח, הרי שעל פיה של הממשלה יישק דבר – בעצם כמעט כל דבר שקשור להשכלה הגבוהה ולמחקר האקדמי: פתיחת מוסדות, אישור תכניות לימודים, תארים, תכנים, הדגשים, מינויים של אנשי סגל, וכמובן תקציבים. מי שלא יבוא להם טוב – יעוף. ומה שלא ימצא חן בעיניהם – פשוט לא יקרה.

אלה היו שתי דוגמאות לניסיונות השתלטות שעדיין לא הסתיימו. אך כיצד צעדי הממשלה שכבר ננקטו משפיעים על המדע הישראלי? ובכן, אנחנו כבר חווים פגיעה קשה ביותר: מחד גיסא בריחת מוחות מטרידה, ומאידך גיסא קושי סוחף בגיוס חוקרים ישראלים הנמצאים בחו"ל, שמבוהלים כיאות ממה שקורה ומעדיפים להישאר שם. מורגשת גם ירידה בתמיכה הכספית מקרנות המחקר המובילות בחו"ל, כמו גם סימנים ברורים מאד להקטנה כואבת בתרומות להשכלה הגבוהה ולמחקר ופיתוח, לצמצום מדאיג בשיתופי הפעולה עם גופי מדע בין-לאומיים, ולצניחה דרמטית בהשקעות בטכנולוגיות שמיישמות את תוצאות המחקר.

כל זה כבר עכשיו. ומה שנראָה באופק רע בהרבה, כי מכאן, חברות וחברים יקרים, קצרה, מהירה וכואבת תהיה הנפילה של כל מה שנבנה בעולם המדע הישראלי ב-75 שנות קיומה.

אישית, רצה הגורל, והתמנתי לעמוד בראשה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים; גוף ממלכתי ועצמאי לחלוטין, אשר על פי חוק מופקד בין השאר על ייעוץ לממשלה ולמקבלי ההחלטות בכל מה שקשור למדע ותכנון מדעי עתידי, וזאת במובן הרחב ביותר של המילה – כולל מדעי הרוח והחברה, ולשיטתי גם חינוך, תרבות, וכן... גם ערכים.

וכי תשאלו: איך אפשר גם למחות ולהילחם, אישית, נגד פעולות הממשלה בכל דרך אפשרית, אך בד בבד גם לייעץ לה, מוסדית, כפי שדורש החוק, בדרך המקצועית הטובה ביותר, ובנאמנות מלאה, לטובת חוסנה ועתידה של המדינה.

ובכן, ראשית, ברצוני להתחייב באוזניכם, כאן ועכשיו, שלא אברח. אני נשאר. יתרה מכך, על אלה מאתנו שמחזיקים בעמדות מפתח בעלי השפעה – במיוחד כאשר התפקיד הוא "ממלכתי" וקשור ישירות לממשלה – לחרוק שיניים, להישאר שם, ולהילחם בכל הכח מבפנים.

שנית, הסתירה אינה כה גדולה: לעניות דעתי, תפקיד הייעוץ דורש בין השאר גם לצעוק ולהתריע, השכם והערב, ובקול גדול, על הסכנות הצפויות למדע, לטכנולוגיה, לתרבות ולרוח בישראל, כמו גם לביטחונה ולכלכלתה (אשר קשורות קשר הדוק לאלה), אם חלילה תשיג הממשלה הנוכחית את מה שהיא מתכננת.

ולכן, חברות וחברים יקרים, הנאום הזה אינו אישי, ואיני נושא אותו רק כי ביקשו. אני חייב, על פי החוק, להשמיע כאן את הדברים בפתיחות ובבהירות, ללא מורא ובלי לעגל פינות.

ואכן, ההיסטוריה מלמדת שהפיכות מהסוג שאנו חווים עכשיו מופנות כבר בראשית דרכן לחיסול האקדמיה, מתוך ידיעה שבכך יעזרו גם בחיסולם של ערכים ליברלים בסיסיים של חופש, זכויות אדם, שוויון ושלום, ויגרמו לדיכויים של מוקדי המחשבה והיצירה המקרינים מתוך הקמפוסים על החברה כולה. ראו למשל את מה שקרה בהונגריה.

אז הנה עצתי לממשלה, כחלק מחובתי, על פי חוק האקדמיה למדעים. ההמלצה קצרה, ברורה ופשוטה: די! חאלס! פשוט רדו מזה! עצרו הכל, באופן מידי! ואם אתם בממשלה הזאת לא תעשו זאת בעצמכם, נעשה זאת אנחנו! תנועת המחאה המופלאה שצומחת לנו מול העיניים תדאג שלא תישארו בתפקידיכם לאורך זמן. או, ברוח הפסוק ממגילת אסתר: וְשִׁלְטוֹנָה יִתֵּן הָעַם הַזֶּה לְרַעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה.

אך באופן אישי, אני אופטימי. במוקדם או במאוחר יעבור הגל השחור משחור מעלינו, ואל לנו לאבד תקווה. המזימות יתפוגגו והזוממים יורחקו ממוקדי ההחלטות. כולנו כאן כדי להישאר, וצאצאינו צריכים גם הם להמשיך ולחיות כאן. אין לנו ארץ אחרת, וטובת המדינה, על עוצמתה המדעית, הטכנולוגית, התרבותית, הרוחנית, והערכית, נמצאת בראש מעיינינו.

תודה רבה!